

Németh Judit

Németh László és a Bolyaiak

Németh László természetesen kora gyermekkorától ismerte a Bolyaiak nevét és sorsát, hiszen nagyapám, aki földrajz-történelem szakos tanár volt, 13 éves koráig (ennyi idő volt apám, amikor nagyapámat behívták katonának) beszélt neki róluk. A későbbiekben azonban rendkívül kiterjedt érdeklődése ellenére részletesen nem foglalkozott velük, az 1932–36 között írt egyszemélyes folyóiratában, a *Tanuban*, ahol mindenről és mindenkiről ír (például már 1932-ben az Einstein-féle relativitáselméletről és a Hubble által 1925-ben felfedezett és a 20-as évek végén publikált Világegyetem tágulásáról), Bolyai Jánosról nincs cikk. A háború után, vásárhelyi tanársága alatt természetesen a diákjainak beszélt róluk, de részletesebben ott sem foglalkozott velük.

A Bolyai-problémára mint irodalmi témára egy fiatal erdélyi tanárnő hívta fel a figyelmét, aki legelőször elküldte neki néhány levelüket. A levelek hangja megfogta a szívét és a képzeletét. Ezen levelek egy része még János göttingai tartózkodása alatt íródott, ott járt egyetemre, más részük akkor, amikor a fiú már visszatért Erdélybe, és apa és fia gyakorlatilag alig beszélt egymással. Németh László első perctől *„a csodálatos mód összeakaszkodott emberpár drámáját”* látta ezekben a levelekben. *„Arra, hogy egy szaknában dolgozó két embert ilyen drámaivá váló pedagógiai szenvedély ékelt volna egymásba, példát én nem tudok, s ez az, ami a Bolyaiak ügyét általános emberi érdekűvé teszi.”*

A két ember nagyon különbözött egymástól. Apám egy tanulmányában leírja, milyen volt a külsejük. Főleg Farkas leírásával foglalkozik részletesen. Rendkívül jóképűnek írja le, sokoldalúnak, sármőrnek. A társaságnak még öregkorában is kedvence, a nagyurak is befogadják maguk közé, a tanítványai szeretik, a nők rajonganak érte. *„Alighanem a legsokoldalúbb ember volt, aki magyar földön élt...ő szinte minden irányba, amelybe emberi tehetség kifejlődni szokott, alkotásra törően bizonyította képességét”* – írja róla Németh László. Hihetetlen nyelvtudása volt, valami nyolc nyelven beszélt folyékonyan. Erős technikai érzéke van (egy időben kemencerazással is foglalkozik, megoldja az önhajtású kocsiprobblémáját stb.). Tizennégy számjegyre vont négyzet- és köbgyököt fejben. Ennek a hihetetlen sokoldalú tudásnak megszerzése időnként káros hatással van az egészségére. Fiatalkori barátjának, Gaussnak írt leveleiből, sok mindent lehet megtudni Farkasról, a fiához való viszonyáról és a korabeli Erdélyben egy zseniális ember sorsáról.

Jánosnak ezzel szemben egész más a természete: komor, barátságtalan, az emberekkel nem találja meg a hangot. Míg Farkas még öregkorában is a társaság központja, János már fiatalon megkeseredik, mogorvává válik. Farkas hihetetlen sokoldalú, Jánosnak csak két irányban van tehetsége: matematikában és zenében. (Ezenkívül kiváló vívó is, számos párbajt vívott, nem is egyszer halálos végűt, és ő maga sohasem sérült meg.) Fiatalkorában Paganini darabjaival kápráztatta el a közönséget, Bécsben, az Operában egy szólórésznél állítólag a császár is megkérdezte, ki az, aki ilyen kiválóan hegedül. Természetesen ő is

beszért több nyelven, de például az irodalmi vagy a technikai hajlam teljesen hiányzott belőle.

Az író Németh László képzeletét megfogták az apa-fiú levelek. Ezek két korszakra választhatók szét. Az első a göttingai levélváltás, a gondoskodó apa hangja, aki Erdélyből próbálja irányítani a fiát minden téren, félti őt egészségileg, félti őt a nőktől, de legfőképpen a kelepccétől, amibe ő maga is beleesett, a paralellogrammák problémájától.

A másik megható levélváltásszakasz az öreg Bolyai és már idősödő fia között van. Apa és fiú szinte már nem beszél egymással, számos ok miatt összevesztek, de a matematikai problémák még ekkor is közös témájuk, hiszen ehhez egész Erdélyben jóformán csak ketten értenek. Már nem leveleket, csak cédulákat írnak egymásnak, apám eredetileg azt a címet akarta adni az egyik darabjának, hogy Címzetlen cédulák.

Azt hiszem, nem vitás, hogy apámat Farkas egyénisége vonzotta jobban, de ő íróként mindig tárgyilagos maradt: a műveiből kiérződik, hogy János a zseniális.

Mielőtt befejeznék ezt a visszaemlékezést, idézzük fel egy pillanatra, mi is volt a probléma a paralellogrammákkal. A geometria a görögök idejében vált tudománnyá, de nem a tapasztalatból, hanem néhány, a szemlélet számára nyilvánvaló igazságból vontak le következtetéseket: ezeket nevezték posztulátumoknak. Ilyen például a következő: Minden pontból minden pontba húzható egyenes. Más ilyen igazságokat axiómáknak neveztek, például azt, hogy: Az egész nagyobb, mint a része. Van azonban egy posztulátum, ami nem ilyen egyszerű, az úgynevezett ötödik (vagy a Bolyaiak által tizenegyediknek nevezett) posztulátum. Ez Euklidész megfogalmazásában úgy hangzik, hogy ha két párhuzamos egyenest metszünk egy harmadikkal, s az egyik oldali belső szögek összege kisebb 180 foknál, a két egyenes metszi egymást. Ezt a tételt azonban a szemlélet nem tudja közvetlenül igazolni. A feltevést azért fogadták el, mert a tér szerkezetéről való ismereteinkkel egyezik. A tizenegyedik posztulátumot számosan próbálták igazolni, Bolyai Farkas is, sőt állítólag Gauss is, de nem sikerült nekik. Ezért óvja Farkas annyira Jánost a paralellogrammáktól (még jobban, mint a nőktől). *„Az Istenre kérek, hagyj békén a paralellának, úgy irtózz tőle, mint akármicsoda feslett társaságtól...”*

Farkas nem oldotta meg ezt a problémát, és egész életében szenvedett attól, hogy Jánost nem tudta lebeszélni arról, hogy ezzel foglalkozzék. János megoldotta a problémát, és egész életében szenvedett attól, hogy ezt nem ismerték el.

Németh László felismerte mindkét személynek a szenvedését, és ezt próbálta a két drámájában elénk tárni.